

אני מאמין

הרב יונתן זקס

אני מאמין

קריאות חדשות בפרשת השבוע

מאנגלית: צור ארליך

Rabbi Jonathan Sacks
I Believe: A Weekly Reading of the Jewish Bible

הרב יונתן זקס
אני מאמין: קריאות חדשות בפרשת השבוע

עורך אחראי: ראובן ציגלר
עורכת ראשית: אוריה מבורך
עורכת משנה: אפרת גרוס
עריכה לשונית: הניה קולומבוס
הגהה: דוד ברוקנר
עימוד: רינה בן גל
עיצוב כריכה: שמואל לעסרי

תמונת כריכה:

© Shully Ratzon, Fantastic Western Wall, oil on canvas, 2022

© כל הזכויות שמורות לעזבונו של הרב יונתן זקס זצ"ל, 2024
© כל הזכויות בעברית שמורות לספרי מגיד, הוצאת קורן, 2024

ספרי מגיד, הוצאת קורן
ת"ד 4044 ירושלים 9104001
טל': 02-6330530 פקס: 02-6330534

office@korenpub.com
www.korenpub.co.il

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל
אמצעי אלקטרוני, אופטי, מכני או אחר כל חלק שהוא מן החומר שבספר זה. שימוש מסחרי
מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

מסת"ב 9-374-526-965-978 ISBN

נדפס בישראל 2024 Printed in Israel

”והישד בעיניו תעשה - זה משא ומתן, שכל הנושא ונותן באמונה ורוח
הבריות נוחה הימנו מעלה עליו הכתוב כאלו קיים כל התורה כולה”.

(מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי פרק טו)

ספר זה מוקדש לעילוי נשמת

דוד יוסף צביבל ז"ל

בעל, אבא, סבא וסבא רבה אהוב.
איש ישר.

אוהבים ומתגעגעים,

משפחת צביבל

“מורשת הרב זקס” מנציחה את תורתו של הרב יונתן זקס כמלמד תורה,
מנהיג של מנהיגים וקול מוסרי. בקרו בארכיון הדיגיטלי שלנו כדי ללמוד
מהכתבים, השידורים והנאומים של הרב: www.rabbisacks.org.

עקבו אחרינו במדיה החברתית: @RabbiSacksIL

תוכן העניינים

יא	אמונה, מנהיגות ומורשת / הנשיא יצחק הרצוג	הקדמה
יג	למצוא אמונה	מבוא

בראשית

3	בראשיתה של האהבה	בראשית
7	האור בתיבה	נח
11	בירה דולקת	לך לך
15	האמונה כחיים באי־ודאות	וירא
19	אם יש לָמָּה	חיי שרה
23	מדוע אהב יצחק את עשו	תולדות
27	מה ביקש לבן הארמי	ויצא
31	לא ייקרא שמך עוד יעקב	וישלח
35	המלאך שלא ידע שהוא מלאך	וישב
39	יוסף והסכנה שבשררה	מקץ
43	העתיד של העבר	ויגש
47	אמונה, משפחה וחופש	ויחי

שמות

55	אמונה בעתיד	שמות
60	הכבודת הלב	וארא
65	הסיפור שלנו על עצמנו	בא
69	אין כבר דרך חזרה	בשלח

73.....	ברוך ה' – מפי הגוי.....	יתרו
77.....	נעשה ונשמע.....	משפטים
81.....	מה אנו מקבלים כשאנו נותנים?.....	תרומה
84.....	להרשים במלבושים.....	תצוה
88.....	משה מתיר נדר.....	כי תשא
92.....	קהילות וקהלים.....	ויקהל
96.....	כוחו המבורך של הסדר.....	פקודי

ויקרא

103.....	הקורבנות בעיני הנביאים.....	ויקרא
107.....	יהדות של שתי ההמיספרות.....	צו
112.....	גבולות.....	שמיני
116.....	אותלו, ויקליקס וקירות מנוגעים.....	תזריע
119.....	מילים שמרפאות.....	מצורע
123.....	עם קדוש, ארץ קדושה.....	אחרי מות
127.....	אתיקת הקדושה.....	קדושים
131.....	אי-ודאות רדיקלית.....	אמור
135.....	אחריות אמיתית.....	בהר
139.....	כוחה של קללה.....	בחוקותי

במדבר

145.....	חברה שוויונית בסגנון יהודי.....	במדבר
149.....	ברכתה של האהבה.....	נשא
154.....	בדידות ואמונה.....	בהעלותך
159.....	מה קורה פה.....	שלח לך
164.....	קורח בקיימברידג'.....	קורח
168.....	קהלת, טולסטוי ופרה אדומה.....	חוקת
172.....	פשרו הנסתר של סיפור בלעם.....	בלק
177.....	הכרעות מוסריות והכרעות פוליטיות.....	פינחס
183.....	מילה זו מילה.....	מטות
187.....	רבי ומורי: דברי זיכרון.....	מסעי

דברים

193	מונהגות	דברים
197	המשחק האינסופי	ואתחנן
201	הברית והחסד	עקב
206	החברה הטובה	ראה
211	למה חכם עדיף מנביא	שופטים
216	האם האהבה גוברת על הכול?	כי תצא
221	הסֶכֶת ושמע	כי תבוא
225	למה להיות יהודי?	ניצבים
230	איך לחדש אומה	וילך
235	קשת היקום המוסרי	האזינו
239	הירושה השייכת לכול	וזאת הברכה
243	על אודות המחבר	

הקדמה

אמונה, מנהיגות ומורשת

יצחק הרצוג, נשיא מדינת ישראל

בשנת 1991, בטרם הוכתר לרבה הראשי של הקהילה היהודית בכריטניה ובעודו מכין עצמו למשימה, התגורר הלורד הרב יונתן זקס זצ"ל בישראל עם בני משפחתו במשך חודשים אחדים.

במהלך שהותם בישראל, בינואר 1991, פרצה מלחמת המפרץ עם עיראק. במקום לברוח מטיילי הסקאד ששטפו את שמי הארץ ולשוב לכריטניה עם רעייתו איליין ושלוש ילדיהם הקטנים, בחר הרב זקס להפגין ערכות הדדית ולהישאר במקום שבו חש שעליו להיות, המקום שבו יוכל לתרום את תרומתו הגדולה ביותר – מדינת ישראל.

הישארותו בישראל במהלך המלחמה הייתה מופת של אומץ והזדהות בעת מצוקה.

בעיניי, היה זה מעשה של מנהיגות צרופה; דוגמה אחת מני רבות הממחישה את המנהיגות שהפגין הרב זקס בחייו.

"בכוחה של השפעה לשנות בני אדם ולעשות אותם לאנשים שבכוחם לשנות את העולם", כתב הרב זקס. "לא לכולנו יש כוח, אבל לכולנו יש השפעה. לכן כל אחד מאיתנו יכול להיות מנהיג".

העומק הרוחני והתבונה הנלהבת של הרב זקס הם שהשפיעו על בני אדם, והם ימשיכו לשמש השראה לדורות הבאים. בזכות כושר ההבעה הייחודי שלו הצליח הרב זקס להדהר את תרומתם של מדינת ישראל ושל העם היהודי בכל רחבי העולם, תוך שהוא מיישם הלכה למעשה, ובאופן מעורר הערצה, את ההיסטוריה והקוד המוסרי של היהדות. בהגותו, בפועלו ובזהותו היהודית הגאה השתקפו במלוא יופיים היסודות

היהודיים של ערכים אוניברסליים. הרב זקס גישר בין דעות מנוגדות ורתות שונות. הוא הפיץ את התורה שקיבל מן שמיא לדור הסמארטפונים, והצליח לגעת בנשמתו של כל אדם שביקש, או היה נכון למצוא, משמעות.

מאז לכתו מעימנו בטרם עת בנובמבר 2020, אדוות ההשפעה של הרב זקס מוסיפות להתרחב, במיוחד בישראל, בין היתר בזכות ספריו הרבים שתורגמו לעברית. קהלים שטרם פגשו ברב זקס נחשפו לפתע לרמות מהפכנית שפיה וליבה שווים, דמות אשר ברוחה מממשת הוויה יהודית חיונית, חיובית ופעילה.

בספר זה, אני מאמין, מונחות לפתחנו תובנות מפעימות על אודות המנהיג שהיה ואיננו, ומוצגת ליבת התיאולוגיה והערכים שסביבם נעו חייו. כל אחד מפירושו המאלפים של הרב זקס לפרשות השבוע, המלווים באמירות אישיות מאין כמותן, פותח צוהר לעולמו הפנימי ולאמיתות היסוד של נפשו, ובכך מעורר את הקוראים לתור אחר האמת הפנימית שלהם. כל הצהרה מסכמת בספר אני מאמין מאתגרת אותנו לחקור את סולם הערכים שלנו. היא מזמנת אותנו לשיח עם אדם שעבר מן העולם, אך קולו האהוב והשפעתו הייחודית חזקים מאי פעם ויהדהדו לדורות.

כך בדיוק נראית מנהיגות: היא מעוררת מחשבה ובוחשת בלב. הצעד הבא – ההוצאה מן הכוח אל הפועל – תלוי לחלוטין בנו, בכל אחת ואחד מאיתנו. בסוף פירושו לפרשת בא כתב הרב זקס:

אני מאמין שאני דמות בסיפור של עמי, עם פרק משלי שאני מוזמן לכתוב בו, וכך גם כל אחד מכם. להיות יהודים הוא לראות את עצמנו כחלק מהסיפור הזה, לחיות אותו בזמננו שלנו, ולעשות כל שביכולתנו להעבירו אל אלה שיבואו אחרינו.

מי ייתן ונגשים את תפקידנו בסיפור של עמנו, ובכך נמשיך את מורשתו המופלאה של הרב זקס ונשפיע על אחרים לייצר מורשת משל עצמם.

מבוא

למצוא אמונה

בהיותי רב ראשי בבריטניה, זכיתי בכמה חברויות נפלאות עם מנהיגים דתיים בני דתות אחרות – בהם שני ראשי הכנסייה האנגליקנית, הארכיבישופים מקנטרברי, שהחליפו זה את זה בתקופתי. קשריי עימם היו חלק מתהליך עומק של ריפוי שהתרחש בין יהודים ונוצרים בתקופה שלאחר השואה – לאחר מאות על מאות שנים של ניכור ולמטה מכך. כיבדנו את ההבדלים בינינו, אבל עבדנו יחד על הדברים שהיו חשובים לכולנו, משינוי האקלים עד המאבק בעוני.

פעם אחת שאל אותי הארכיבישוף מקנטרברי באותה עת, ג'ורג' קארי, שאלה משונה. "אנחנו עומדים להכריז על 'שנת הקריאה בתנ"ך'. אתה חושב שתוכל לעשות דבר דומה בקהילה היהודית?" – "כמובן", עניתי. "אנחנו עושים זאת כל שנה. יש רק מילה אחת שעלולה להיות בעייתית לנו" – "איזו?" – "המילה 'קריאה'", עניתי. "אנחנו אף פעם לא מסתפקים בקריאה בתנ"ך. אנחנו לומדים אותו, מפרשים אותו, מפרשים את מפרשיו, דנים, שואלים, מתווכחים. המילה 'קריאה' לא מתאימה לדרך שבה אנחנו עוסקים בתורה. העיסוק שלנו בה אקטיבי יותר".

יכולתי להוסיף שאפילו המונח "קריאת התורה", המציין את הקריאה בספר התורה בעת התפילה בציבור, אינו מציין קריאה גרידא. קריאת התורה היא אקט פרפורמטיבי. דיבור שהינו מעשה המחולל מציאות. זהו ביצוע שבועי מחודש של מעמד הר סיני. זהו טקס של אשרור בריתנו עם האל, הדומה לזה שערך משה רבנו בסיני – "וַיִּקַּח סֵפֶר הַבְּרִית וַיִּקְרָא בְּאָזְנֵי הָעָם. וַיֹּאמְרוּ: כָּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע" (שמות כד, ז) – ולמעמד חידוש הברית שערך עזרא הסופר בימי שיבת ציון, כמתואר בפרקים ח-ט בספר נחמיה. "קריאה" אינה מציינת כאן את מה שמציינת מילה זו כיום, אותה ישיבה בכורסה עם ספר. "קריאת" התורה היא הצהרה על דבר ה', הכרזה

עליו, כינון שלו והוראתו לרבים. היא קרובה במובנה ל"קריאה" הראשונה, השנייה והשלישית שבהן מתקבל חוק בכנסת.

התורה, אם כן, אינה דבר שאנחנו פשוט קוראים. היא דורשת התמסרות ומעורבות אישית. ומה שאפשר מעורבות זאת הוא המונח "מדרש" שטבעו חז"ל. המדרש, כפי שאני מבין זאת (וישנן כמובן עוד דרכים להבין) היה המענה שנתנו חז"ל להסתלקות הנבואה. כל עוד היו נביאים – עד ימיהם של הנביאים חגי, זכריה ומלאכי – הם מסרו לבני דורם את דבר ה'. הם שמעו אותו; הם הכריזו עליו; דבר האלוהים חי בתוך זרמיה וסערותיה של ההיסטוריה.

אך אז חדלה נבואה מישראל. איך יגשרו היהודים על הפער בין לשון התורה הכתובה לבין המציאות ההיסטורית בת הזמן? המשבר היה גדול, וקבוצות שונות בעם הגיבו בדרכים שונות. הצדוקים, ככל הידוע לנו, ניסו להיצמד לפשוטו של מקרא. לדידם, התורה אינה מתחדשת מדור לדור. היא ניתנה פעם אחת – ולתמיד. קבוצות אחרות, ובהן אלו המוכרות לנו ממגילות ים המלח, פיתחו סוג של דרשות שכונה "פֶּשֶׁר". על פי תפיסתם, יש לכתוב משמעות שמעל לפני השטח, אבל יש לו גם משמעות חבויה, הנוגעת תדיר למאורעות או לאנשים בהווה, או לאחרית הימים – שהם האמינו כי היא קרובה לבוא.

חז"ל, לעומת זאת, פיתחו את טכניקת המדרש – אשר, באמצעות קריאה צמודה הסורקת את המילים עד דק, יכולה להאיר לנו פרטי הלכה (מדרש הלכה) או פרטים סיפוריים החסרים מן הספר (מדרש אגדה). צורה זו של לימוד והיסק מוצלחת כל כך, שהמוסד החשוב ביותר ביהדות הרבנית נקרא על שמה: בית המדרש.

המדרש הוא הגשר שעל פני תהום הזמן שבין עולמו של הכתוב המקורי, לפני שלושת אלפים עד ארבעת אלפים שנה, לבין עולמנו בזמננו ובמקומנו. המדרש אינו שואל "מה הייתה משמעות הכתוב כשנכתב?", אלא "מהי משמעותו של הכתוב בשבילי, כאן, עכשיו?".

מאחורי המדרש עומדים שלושה עיקרים יסודיים של אמונה.

ראשית, התורה היא דבר ה', וכמו שה' עומד מעל לזמן, כך גם דבריו. יהיה זה אבסורד להניח, למשל, שאדם שחי לפני שלושת אלפים שנה ויותר יכול היה לחזות את הטלפון החכם, את הרשתות החברתיות ואת הציפייה שנהיה מקוונים וזמינים כל היממה, כל השבוע. והנה, השבת עונה כיום לתופעות הללו בדיוק, ולצורך שלנו בגמילה שבועית מן העולם הדיגיטלי. ה' מדבר אלינו היום ברמזים סמויים שהוא שתל במילים שאמר לפני יותר משלושת אלפים שנה.

שנית, הברית בין ה' לבין אבותינו בהר סיני תקפה גם עתה. היא צלחה את

גלות בכל, את חורבן בית שני, את אלפיים שנות הגולה, וגם את השואה. התורה היא כתב הברית הזאת, והיא עדיין מחייבת אותנו.

שלישית, העקרונות שביסוד התורה כמעט שלא השתנו לאורך אלפי השנים שעברו מאז ניתנה לנו. נכון, אין לנו היום מקדש וקורבנות. עונשי מוות אינם נוהגים היום. אבל הערכים שביסוד התורה רלוונטיים להפליא לחברה בת זמננו ולחיי הפרט במאה ה-21 שעל ציר זמן החולין.

מכל אלה עולה כי איננו "קוראים" בתורה קריאה גרידא. אנחנו מביאים אותה אל זמננו, אל חיינו, אל הקשב הדרוך שלנו ואל עומק מחויבותנו הקיומית. האמונות שאני מחזיק בהן נוצרו בשיחה המתמשכת הזאת עם הכתובים – עם התורה שהיא חלק מן הנפש היהודית ומן השבוע היהודי. על כן, כדי להדגיש את המעורבות האישית הזאת, החלטתי לקרוא לסדרת השיחות הזאת על מעגל פרשות השבוע אני מאמין. במילים אלה אני מתכוון לומר: כך למדתי לראות את העולם, מתוך הקשבה דרוכה ופעילה לתורה ולמסר שהיא נושאת אליי, בזמן הזה, במקום הזה. התורה איננה מסכת סדורה של אמונות ועיקרים. היא דרך ייחודית לראות את העולם ולהגיב אליו. בעידן של חשכה מוסרית, המסר שלה עוד זורח. כך, בכל אופן, אני מאמין. תהא השנה הזאת שנת לימוד וצמיחה לכולנו.

הערת העורכים

סדרת המאמרים אני מאמין היא האחרונה בסדרות השיחות לפרשת השבוע שהרב זקס זצ"ל הספיק לכתוב עד מותו בטרם עת בשבת, כ' בחשוון תשפ"א. שנת כתיבתן, שנת תש"ף, הייתה שנה לא מעוברת, ועל כן היו בה כמה שבתות שקראו בהן שתי פרשות – והרב, מטבע הדברים, כתב מאמר על אחת מהן. לצערנו הגדול, הוא לא הספיק לכתוב את כל המאמרים המשלימים לפרשות החסרות לקראת עריכת הספר. כדי לכלול בספר הזה שיחה לכל פרשה ופרשה, בחרנו לפרשות החסרות מאמרים מוקדמים יותר, שלהערכתנו הולמים את נושא האמונה המאחד את המאמרים בספר. ואלו הם המאמרים שהוספנו, והשנים שבהן פורסמו לראשונה:

- תזריע: אותלו, ויקיליקס וקירות מנוגעים (תשע"א)
- אחרי מות: עם קדוש, ארץ קדושה (תשע"א)
- בהר: אחריות אמיתית (תשס"ח)
- מטות: מילה זו מילה (תשע"א)
- ניצבים: למה להיות יהודי? (תשע"ב)
- וזאת הברכה: הירושה השייכת לכול (תשע"ט)

יהא זכרו ותהא תורתו ברכה לדורות הבאים.

בראשית

בראשית

בראשיתה של האהבה

בחיבורו איש האמונה הבודד הסב הרב י"ד סולוביצ'יק את תשומת ליבנו למציאותם של שני תיאורים מקבילים ושונים של הבריאה, ובריאת האדם בפרט. האחד בפרק א של ספר בראשית, השני בפרקים ב-ג. ההבדלים ביניהם מהותיים.

בסיפור הראשון בורא עולם מכונה "אלוהים", ובשני "ה' אלוהים". בסיפור הראשון האיש והאישה נבראו יחד, "זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם" – ואילו בשני תחילה נברא האיש ורק אחריו האישה. בסיפור הראשון בני האדם מצטווים "וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ וּכְבֹּשׁוּהָ"; בשני, האדם הראשון הוצב בגן עדן "לְעִבְדָהּ וּלְשָׁמְרָה". בסיפור הראשון בני האדם מתוארים כעשויים "בְּצַלְמוֹ" של אלוהים; בשני, האדם נברא "עֵפֶר מִן הָאֲדָמָה". ההסבר, אומר הרב סולוביצ'יק, טמון בכך שהתורה מתארת שני היבטים של האנושיות שלנו. הוא מכנה את הראשון "איש ההדר" ואת השני "איש הברית". אנחנו אדוניו הגאים של הטבע: זה המסר של פרק א. אבל אנחנו גם חווים ברידות קיומית, ומחפשים ברית וקשר: זהו המסר של בראשית ב.

אבל יש עוד שניות תמוהה – סיפור הנמסר בשתי דרכים שונות – והיא אינה נוגעת לבריאה, אלא ליחסים בין בני אדם. בתוך סיפור הבריאה השני יש שני אירועים שונים שבהם נותן אדם הראשון שם לאישה הראשונה. הראשון מופיע מייד לאחר תיאור בריאת האישה:

וַיֹּאמֶר הָאָדָם, "זֹאת הִפְעַם עָצָם מֵעַצְמִי וּבָשָׂר מִבְּשָׂרִי. לְזֹאת יִקְרָא אִשָּׁה, כִּי מֵאִישׁ לָקַחָהּ זֹאת". (בראשית ב, כג)

האירוע השני מתרחש לאחר תיאור חטא עץ הדעת והקללות שהושתו על הנחש, על האיש ועל האישה:

וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁם אִשְׁתּוֹ חַוָּה, כִּי הִוא הִיְתָה אִם כָּל חַי. (בראשית ג, כ)

בין השניים יש לפחות ארבעה הבדלים דרמטיים.

שם כללי או פרטי: באירוע הראשון, האדם נותן שם לא לאדם מסוים אלא לקבוצה, לקטגוריה. השם שהוא נותן הוא שם עצם כללי, לא פרטי. האדם שמולו הוא בשבילו פשוט "אישה": סוג, לא פרט. ואילו באירוע השני, הוא נותן לאשתו שם פרטי. הוא החל לראות אותה כאדם ייחודי בזכות עצמו.

דמיון לעומת שוני: בראשון, האדם מדגיש את הדמיון בינו לבין האישה: היא "עֵצִים מְעַצְמֵי וּבָשָׂר מִבְּשָׂרִי". בשני, הוא מדגיש את השוני. היא יכולה ללדת, הוא לא. בהתאם לכך, השמות "איש" ו"אישה" (באירוע הראשון) דומים, ואילו השמות "אדם" ו"חווה" נטולי כל דמיון לשוני או צלילי.

מעמד האישה: בראשון, האישה מוצגת כתלויה באיש: "מֵאִישׁ לְקָחָהּ". בשני, ההפך הוא הנכון. השם "אדם", מלשון "אדמה", מבטא את היותו בן תמותה: "בְּזַעַת אֶפֶיךָ תֹאכַל לֶחֶם עַד שׁוֹבֵבךָ אֶל הָאָדָמָה כִּי מִמֶּנָּה לְקָחָתְךָ כִּי עָפָר אֶתָּה וְאֶל עָפָר תָּשׁוּב" (ג, יט). דווקא חווה היא הגואלת את האדם מסופיותו, בהיותה "אם כָּל חַי" המביאה לעולם בני אדם חדשים.

התוצאות: אחרי האירוע הראשון באים חטא האכילה מעץ הדעת ועונשיו. ואילו מייד לאחר האירוע השני נמסר לנו כי ה' עשה "לְאָדָם וּלְאִשְׁתּוֹ כְּתַנּוֹת עוֹר וַיִּלְבָּשֵׁם" (ג, כא). זוהי מחווה של הגנה ושל אהבה. בבית מדרשו של רבי מאיר דרשו את כותנות העור כ"כותנות אור": ה' כביכול הלביש את אדם וחווה בגלימה זוהרת. מעניין לראות כי התורה מתחילה לכנות את הקב"ה בשמו ה"פרטי" (שם ה' המפורש) בלבד, "ה'" בלבד בלי התוספת "אלוהים", רק בפרק ד: רק לאחר שאדם מכנה את אשתו בשם פרטי. הכינוי "אלוהים" מציין את ההיבט העל-אישי של הקב"ה, את היותו כוח עליון, בורא, נותן החוק וכיוצא בזה – ואילו שם ה' מציין היבטים "אישיים" שלו, כגון ההשגחה הפרטית, מידת הרחמים, והיותו אלוהי ישראל. נמצאנו למדים כי רק כאשר אנו מכירים בייחודיות של הזולת, אנו מסוגלים להכיר בייחודיותו של ה'.

1. בראשית רבה כ, כא.

עם התוכנה הזאת נשוב עתה אל שני סיפורי הבריאה – הפעם לא כדי לבחון מה הם אומרים לנו על האנושיות (כפי שעושה הרב סולוביצ'יק) אלא כדי להתבונן במה שהם מספרים לנו על הבריאה.

בבראשית פרק א אלוהים בורא דברים: את החומר ליסודותיו, את הכוכבים, את צורות החיים, את המינים הביולוגיים ובהם גם אדם. ואילו בפרקים ב-ג הוא בורא אנשים. בפרק א הוא בורא מערכות – ובפרק ב הוא בורא מערכות יחסים. ההבחנה בין מערכות הדברים האל-אישיות לבין מערכות היחסים הפרסונליות – שעל בסיסה מופנים הדברים לשני עולמות שונים, לשני סיפורי בריאה, לשתי עלילות, לשתי דרכים חלופיות להתבונן במציאות – היא הבחנה הנוגעת בשורש תפיסת המציאות של התורה.

בין הסיפורים ניכרים הבדלי נימה. בראשון, אלוהים בורא את העולם בלי שום מאמץ. הוא פשוט אומר. הוא אומר "יהי" – והנה יש. ואילו בסיפור השני הוא מוצג כעמל. בבואו לכרוא את האדם, אין הוא מסתפק באמירה נוסח "נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כְּדְמוּתֵנוּ" (א, כו). הוא מבצע את הבריאה בעצמו, כפסל המעצב דמות מן החומר: "וַיִּצַר ה' אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם עָפָר מִן הָאֲדָמָה וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נְשֵׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה" (ב, ז).

לעומת חוסר המאמץ בבריאת העולם בפרק א, בפרק ב הקב"ה נעשה כביכול גנן: "וַיִּטַע ה' אֱלֹהִים גֵּן בְּעֵדֵן מִקְדֵם" (ב, ח). הקורא, התמה איך מי שאך זה ברא עולם שלם טורח לגנן אותו, מקבל עוד באותו פסוק תשובה – והתשובה נוגעת ללב: "וַיִּשֶׂם שֵׁם אֶת הָאָדָם אֲשֶׁר יָצַר"; ושוב, לאחר כמה פסוקים: "וַיִּקַּח ה' אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם וַיִּנְחָלוּ בְּגֵן עֵדֵן לְעַבְדָּהּ וּלְשִׁמְרָהּ" (ב, טו). אלוהים רצה להאציל על האדם את כתר העבודה, את הכבוד שבהיות בורא ולא רק נברא. וכדי שלא יראה האדם את העמל כעניין לא מכובד, אלוהים עצמו נעשה גנן – להראות לאדם שהעבודה הזאת אלוהית היא, ושבעשותו אותה נעשה האדם שותפו בבריאה.

וכאן באה אמירה נוקבת. "וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהִים, לֹא טוֹב הֵיטָב הָאָדָם לְבַדּוֹ; אַעֲשֶׂה לוֹ עֹזֵר כְּנֶגְדּוֹ" (ב, יח). אלוהים מרגיש את צער בדידותו של האדם הראשון. בפרק א אין רגע כזה. שם, אלוהים פשוט בורא. כאן, אלוהים חש אמפתי. הוא קורא את נפש האדם. הוא חש מה האדם מרגיש. לא רק בפרק א אין לתופעה הזאת אח: אין כמוה בכל הספרות הדתית של כל עמי העולם העתיק. אמונת הייחוד המקראית הייתה רדיקלית לא רק בכך שגרסה שיש רק א-ל אחד, ולא רק בכך שטענה שא-ל זה הוא מקור כל הקיים, אלא גם בהכריזה כי אלוהים קרוב אלינו יותר מכפי שאנו קרובים אצל עצמנו. אלוהים ידע שאדם הראשון בודד עוד לפני שהאדם עצמו ידע זאת.

ואת זאת מחדש לנו סיפור הבריאה השני. בריאה של דברים היא קלה יחסית, אך בריאה של מערכות יחסים היא קשה. התבוננו בדאגה הרכה שמרעיף אלוהים על בני האדם הראשונים בפרקים ב-ג. הוא רוצה להאציל על האדם את כבודה של מלאכת היצירה. הוא רוצה שהאדם ידע שהעבודה עצמה אלוהית. הוא מניח לאדם לקבוע את שמות החיות. הוא מוטרד כאשר הוא מבחין בהולדתה של הבדידות. הוא בורא את האישה הראשונה. הוא משקיף בצער על הזוג האנושי הראשון בבצעו את החטא הראשון. ולבסוף, כאשר האדם נותן לאשתו שם פרטי, ומכיר לראשונה בכך שהיא שונה ממנו ושביכולתה לעשות דבר שהוא עצמו לא יוכל לעשות לעולם, אלוהים מלביש את שניהם כדי שלא יצאו עירומים אל העולם. אין הוא רק אלוהי הבריאה. הוא גם ה', אלוהי האהבה.

על כן עקרונית כל כך ההקבלה בין כפילות הסיפורים על מתן השם לאישה בידי אדם לבין כפילות סיפורי בריאת העולם בידי אלוהים. כדי לפגוש את ה' הפרטי, את האל הבורא את מערכות היחסים, עלינו ליצור תחילה מערכות יחסים משלנו. רק משאנו יודעים לפנות מקום לאחרות של בני אדם אחרים אנו מסוגלים לפנות מקום לאחרות המוחלטת של הקב"ה. כדי לזכות באהבה, עלינו לאהוב תחילה.

בפרק א בבראשית, אלוהים בורא את היקום. אי אפשר להעלות על הדעת דבר עצום ממנו. היקום מתגלה לנו גם היום כגדול אף מכפי שחשבנו. מחקר משנת 2016, שנעשה על בסיס מידול תלת־ממדי של צילומים מטלסקופ החלל האבל, העלה כי מספר הגלקסיות ביקום גדול פי עשרה עד עשרים מזה שהעריכו האסטרונומים קודם לכן. כנגד כל גרגיר חול על כדור הארץ יש ביקום יותר ממאה כוכבים.

ועדיין, כמעט באותה נשימה שבה התורה מדברת על תפארת הבריאה, היא מספרת לנו כיצד עמל אלוהים לברוא את האדם ודאג לו לכבוד, לאתגר, לחברה ואפילו ללבוש. בכך אומרת לנו התורה דבר גדול. אל תחשבו אף פעם על בני אדם כעל דברים. אל תחשבו אף פעם על בני אדם כעל סוגים: הם יחידים. אל תסתפקו אף פעם ביצירת מערכות: דאגו גם ליצור מערכות יחסים.

שיחותינו על פרשיות השבוע יעסקו השנה בנושא האמונה – וייחתמו בכל פעם בשורת "אני מאמין". נפתח אפוא באני־מאמין זה: אני מאמין שמערכות יחסים הן המקום שבו האנושיות שלנו נולדת וצומחת, פורחת ומשגשגת. אהבתנו לבני אדם אחרים היא המלמדת אותנו לאהוב את אלוהים ולהרגיש את מלוא אהבתו לנו.